

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ПОЛИПРЕДЛОЖНИТЕ КОНСТРУКЦИИ И ФУНКЦИИТЕ НА ПРЕДЛОЖНИТЕ ГРУПИ В БЪЛГАРСКОТО ИЗРЕЧЕНИЕ

Виолета Георгиева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

The paper aims at tracing some of the main peculiarities of the polyprepositional constructions in Bulgarian, as well as part of the characteristics of the prepositional groups formed with the participation of the discussed polyprepositional combinations.

Key words: preposition, polyprepositional construction, prepositional group

Предлозите представляват особена категория части на речта, които въпреки важността и високата си фреквентност в българския език, ако се има предвид преходът му от синтетичен към аналитичен тип, остават в периферията на научния интерес. Като факт и резултат от историческото развитие на книжовния език, бидейки езикови единици с управляваща функция и основно значение при синтактичното и морфологичното изграждане на изречението, тази група думи заслужава подобаващо внимание. Според традиционната класификация предлогът се определя като неизменяема служебна дума, чрез която на граматично равнище се изразяват отношенията между останалите части на изречението, назоваващи явления от действителността и означени с пълнозначни части на речта. Прави впечатление, че някои форми са твърде древни и се регистрират във всички славянски езици (напр. *в, до, за, из, на, от, при* и пр.), докато други се появяват сравнително късно в езиковата практика. Освен това в процеса на развитие на езика те стесняват или разширяват своето значение и употреба. В старобългарския език смисловите и синтактичните отношения се изразяват с падежните окончания или чрез съчетаване на падежна форма и предлог. Характерна е употребата на определени предлози с конкретен падеж, като същевременно предлогът реализира отделно значение в зависимост от падежната употреба. Една от основните особености на прехода от синтетизъм към аналитизъм е отпадането на

падежните флексии, а функцията на изразители на падежното значение поемат предлозите. Те притежават управляваща функция, която е резултат от типа на синтактичното свързване в старобългарски, където служебната дума определя падежа на името¹.

В съвременния език се срещат предложни образувания с двойна, тройна и изключително рядко с четворна предложна връзка. Наличието на такива конструкции характеризира развойните тенденции в българската предложна система, а от друга страна, се определя като един от начините за изграждане на нови предлози в езика. Освен това трябва да се уточни съдържанието на термина „**предложно съчетание**“ в настоящия случай като синонимна употреба на термина „**полипредложна конструкция**“, тъй като в науката предложното съчетание обозначава съвкупността от предлог и пълнозначна дума (*зад къщата, над колата, около него, покрай двамата, срещу избрания*). Понятието „**полипредложна конструкция**“ се явява по-точно и коректно при назоваване на специфичните предложни образувания, като се има предвид основната особеност на тези употреби – наличие на два или повече предлога в контактна позиция (*за пред хората, до около час, към след Великден, с по над 20 години, за до около 500 лева, с до над 15%* и др.).

В крайна сметка като полипредложно съчетание се определя конструкция от два или повече предлога в контактна (съседна) позиция. Свързването им в границите на една „синтактична цялост“ води до съответно комбиниране и обединяване на техните значения, което от своя страна предопределя внасянето на допълнително семантично съдържание в изречението и уточнява взаимоотношенията между синтактичните единици.

За целите на изложението ни и според изискванията на избраната тема е необходимо да се изясни и същността на т.нар. *предложна група*. Българските предлози и в частност полипредложните конструкции имат съществена роля при синтактичното изграждане на изречението, тъй като се явяват свързващи единици между пълнозначните думи не само на семантично, но и на синтактично равнище. Предложната връзка осъществява синтактичното съчетаване на управляващата (глагол или име) и подчинената (име) пълнозначна дума. Самостоятелната лексикална единица в подчинена позиция в рамките на предложна-

¹ Повече за управлението (рекцията) на предлозите вж. *Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология*. БАН, София, 1993 г., Ницолова, Р. *Обща характеристика на българските предлози*. Научни трудове. Филология, том 44, кн.1, сб. А, 2006 г.

та група добива подчинена роля в цялото словосъчетание именно чрез употребата на предлог. Независимо че имената се означават като пълнозначни части на речта и могат да съществуват като самостоятелни части на изречението, при тяхната употреба в границите на **предложната група (PP)** те винаги изпълняват подчинена роля спрямо предлога в предходна позиция. В такъв тип синтактични образувания предлозите се реализират като главна част от словосъчетанието.

За българския език са характерни два основни типа синтактични връзки – съчинителна и подчинителна, като по-важни се оказват видовете подчинителни връзки, при които отделните части на словосъчетанието не са равноправни (срв. *динамична, гъвкава и спонтанна* (съчинително свързване между равноправни елементи) / *динамична среда, гъвкава политика, спонтанна емоция* (подчинителни отношения между *главна* и зависима (поясняваща) част). Синтаксисът разграничава съгласуването, управлението, прилагането и наблюдаването тук предложно свързване като типове подчинителни връзки в изречението и словосъчетанието. Главна особеност на предложното свързване като разновидност на подчинителното свързване е, че доминиращата дума в синтактичната структура освен глагол може да бъде съществително, прилагателно, числително име, местоимение или наречие. С помощта на предлога се осъществява връзката между главната и подчинената част в границите на словосъчетанието.

Трябва да се уточни, че обект на изложението ни са предложните групи, в състава на които се включват характеризираните по-горе полипредложни конструкции. Макар терминът *полипредложни групи* да се явява по-точен и коректен предвид спецификата на този тип предложни съчетания, работата следва утвърдения в науката терминологичен апарат.

Както бе споменато, управляващата дума в синтактичната структура може да бъде глагол, съществително, прилагателно, числително име, местоимение или наречие. Полипредложната конструкция има ключова роля при свързването между главната и подчинената дума в рамките на всяко словосъчетание. Така категорията PP присъства като пояснение в границите на категориите VP, NP, AP, AdvP. Наличието на PP в изброените категории може да бъде установено от следните примери²:

² Примерите са подбрани от електронно базирани текстови корпуси.

1. РР във VP:

*Около всеки огън се скупчваха **по около** двадесетина от бегълците, загърнати кой с каквото бе успял да докопа* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>;

*Зачервена, тичах **до без** дъх* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>;

*Опитах се да се поставя на мястото на Фреди Тобен — разхождам се с гадже под ръка, олеквам **с по** десет бона на уикенд, винарната работи, но недостатъчно бързо* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>;

*Горивата на „Лукойл“ скочиха **с по над** 2%* <<http://www.pariteni.bg/>>;

*Днес някои от платната му се продават **по за над** 100 млн. долара.* <<http://search.pomagalo.com/>>.

Обикновено предложната група въвежда обстоятелствени пояснения (за място, за време, за начин, за причина) и допълнения в състава на изречението.

Известно е, че партниращите на глагола копула NP, РР и AP са предикативи. Предлогът в групата РР има ключова роля, защото семантичната роля на съществителното в РР не се определя от глагола, а именно от предлога. Така от гледна точка на участието на полипредложните конструкции в прикопулна позиция имаме основания да говорим за наличието на полипредложни предикативи. Например:

*Голяма част от проучванията при диабетици са **за под** 20-годишна възраст, а в по-късна възраст смъртността е съпоставима, макар и септичните усложнения да са по-високи при недиабетици* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>;

*Броят им е **по около** 200 във всяка област.* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>;

*Армии, които са доста по-малобройни от българската, като тези на Нова Зеландия и Ирландия (които са **по около** 12–13 хил.), са в състояние да подготвят войници за по 20 мисии годишно, докато това в момента при българската непрофесионална армия е много трудно* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>;

*Това вещае задълбочаване на кредитната суша, защото местните депозити, в това число тези на правителството, са **с над** 7 млрд. лева или около 16% по-малко от сумата на кредитите към края на 2008* <<http://search.dcl.bas.bg/bg/>>.

2. PP в NP:

Поне 71 души се удавиха, след като дървен ферибот с над 200 пътници потъна край Филипините вчера, съобщиха АП <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Междувременно получава разпространение в над 40 страни от всички континенти, включително и в България от 1999 година <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Ако се опитате да изчислите траекторията на ракетата след преминаването ѝ през самолета и падането ѝ във водата, може би става въпрос за около двеста и петдесет квадратни километра от морското дъно <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Сърдечно-съдовите заболявания са причина за между 20 и 55% от смъртността в света <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

...чрез допитване до над 1000 респонденти в 25 държави по света и е публикувано през ноември във в. „Файненишъл Таймс“ <<http://search.dcl.bas.bg/>>.

Така като задпоставено разширение в NP предложната група обикновено въвежда изреченски части, които функционират като несъгласувани определения и допълнения.

3. PP в AP:

Флора вдигна поглед за миг, заета с изпъването на белите си кожени ръкавици, стигащи до над лактите ѝ <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Беше си свалила полата и елечето и в полумрака видях голите ѝ рамене и ръце, бели и пълни като у здрава девойка <<http://search.dcl.bas.bg/>>.

4. PP в AdvP:

бързо като за у нас;

далече до зад стените;

вчера до без петнадесет;

днес за по два часа;

утре за около 5 минути;

чак към в Битолско;

насам до отсам реката.

Представените примери са само част от множеството изречения, в чийто състав се включва полипредложна конструкция в рамките на предложната група. Така PP влиза в състава на NP, VP, AP и AdvP, но освен това притежава и своя вътрешна структура. Първият предлог в полипредложното съчетание се явява управителна категория за след-

поставените предлог и име. Подобен строеж може да бъде онагледен със следната схема:

[цена [от [около [5 лева]]]] – [NP [N PP [PP P¹ [P NP]]]],
[тъмно [като [в [катраница]]]] – [AP [A PP [PP P¹ [P NP]]]],
[беше [за [след [панаира]]]] – [VP [V PP [PP P¹ [P NP]]]],
[насам [до [отсам [стената]]]] – [AdvP [Adv PP [PP P¹ [P NP]]]].

Както е очевидно, предлогът в първа позиция управлява следходните пояснения. Иначе казано, P¹ в полипредложната конструкция се явява опора на словосъчетанието, а P² (P³ и др.) и името – нейни разширения.

Прави впечатление, че в голяма част от случаите полипредложното съчетание се употребява заедно с квантификатор, който пояснява, конкретизира името в следходна позиция. Например:

*Единствената разлика е, че сегашните надценки за дистрибутори и аптеки механично ще се понижат с **между** 1 и 3% в зависимост в коя от трите ценови групи попадат* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

*Банките разполагат с **над** 3 млрд. лв. по сметки при централната банка* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

***При над** 10% от хората не се установява механизъм на предаване на вируса* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

*За България квотите се разпределят **между около** 150 инсталации от секторите енергетика, металургия, химическа промишленост* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

***Пред над** 5000 зрители тя изпълни най-големите си хитове, както и нови песни* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

*Маршрутът преминава **през над** 1800 архитектурни и исторически обекти, които имат не само религиозно, но и светско значение* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

*При всяко разкопаване на терена тук се появяват все нови и интересни находки **по на около** 8–9 хиляди години* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

*Осем души имат имоти за **по над** 500 хил. лв. в София* <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

*Ако обичайно получаваме поръчки за **по около** 50 кухни на месец, сега те са 15* <<http://search.dcl.bas.bg/>>.

Зад поставените разширения изпълняват функциите на несъгласувани определения, обстоятелствени пояснения и допълнения в изречението. Предложната група PP може да съдържа име или именна група NP, както и наречие Adv. Например:

Твърди, че никога не е мечтал да работи нещо друго освен в семейната ферма <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

...отношение към живота като към най-висша ценност <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Какво ще кажете за комбинацията креатин + таурин + суроватъчен протеин за преди тренировка? <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Страната може да се справи и с изискването за под 10% незастраховани автомобили, убеден е Табов <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Този период е тренировка за след около десетина години <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Това не е виц, не е шега за на по бира – това са факти <<http://search.dcl.bas.bg/>>;

Трябва ми цип за до горе;

Ще го взема за до утре;

За в колко часа ти трябва?;

Ще се видим по за малко;

Ще се видим за по много следващия път.

Така полипредложните конструкции образуват специфични предложни групи, които следват характеристиките на типичната група с главна част предлог, но притежават и свои функционални особености. Два или повече предлога в контактна позиция предполагат управляваща роля за предлога в първа позиция. Освен това до голяма степен съчетаемостта на служебните думи в полипредложна цялост е обусловена от семантиката на всяка от тях. Свързването им води до образуването на предложно съчетание със собствено значение, което до голяма степен предопределя и възможностите за съчетаване с другите части на изречението с оглед на логическата и смисловата завършеност на израза.

ЛИТЕРАТУРА

Баракова <<http://bgspeech.net/>>: Баракова, П. Наблюдения върху полипредложните конструкции. // <http://bgspeech.net/>.

Бонджолова 1989: Бонджолова, В. Словосъчетания с двойна предложна връзка в съвременния българския език. // *Език и литература*, кн. 2, 1989, с. 59–63.

Бояджиев, Куцаров, Пенчев, 1999: Куцаров, Ив., Й. Пенчев, Т. Бояджиев. *СБЕ*. София, 1999.

Граматика на съвременния български книжовен език. София, 1993.

Ницолова 2006: Ницолова, Р. Обща характеристика на българските предлози. // *Научни трудове. Филология*. 2006, том 44, кн. 1, сб. А, с. 198–209.

Пенчев, 1993: Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване*, 1993.

Пенчев, 1974: Пенчев, Й. Семантика на частите на изречението и роля на предлозите. // *Български език*, 1974, кн. 2, с. 172–174.

<<http://search.dcl.bas.bg/>>.

<<http://www.pariteni.bg/>>.

<<http://search.pomagalo.com/>>.